

Зоран Стефановић

Како је изиграна професорка Историја Суровчевић

**Сведочаство, документ, сећање! Ексклузивни прилог тајној
повести. О. „Свиндлу“, малом стрипу деведесетих уграђеном у темеље српске културе
21. века.**

**Поговор за албум "Швиндлери" сценаристе Ђорђа Милосављевића и цртача
Мирољуба Милутиновића — Браде, „Моро — Систем комикс“, Београд, 2019.**

Историја је намеравала да преваром подучи наш нараштај („да дођемо памети“) још док смо улазили у пунолетство крајем осамдесетих. А када је 1991. почео светски рат за укидање Југославије и темеља Уједињених нација, ова директорка школе наших живота рачунала је на наивност нашег нараштаја, одгајеног у вери да смо принчеви и принцезе којима су — због наводне моралне супериорности Титове Југославије — широм отворени путеви Судбине и загрљај мајке Планете.

Рачунала је проф. Историја да смо одгајени као синови степфордских жена, Титових невести, и да нећемо препознати да је дошло време примене одлуке Дрезденског конгреса Комунистичке партије Југославије из 1928. — да те земље не може више бити. Да се светло управо над нашом генерацијом гаси.

Није то била потпуно погрешна рачуница, јер и бисмо пуни наивности. То нас је из атмосфере Несврстаних царева („југословенски пасош свуда добродошао“), преко балканског Дизниленда 1990. („економска стабилизација“ Анте Марковића), водило директно у 1991, уратовања и помиривања, револуције и контрареволуције, амортизацију експлозије ирационалности и, на концу, спознају у чему смо се нашли (али тек крајем 1992. године).

Но, нисмо се дали збунити. Један по један, одлучили смо да се ткање стварности, макар наше личне, зашије и окрпи. Понашали смо се онако као што јунаци раде — али не позоришни ликови сумње пуни, или они филмски хировити, или (саклони боже) рокенрол јунаци, сви одреда у побуни и хедонизму, на чему смо иначе били одгајени. Ми смо овог пута следили стрип — најдревнију уметност, први пут фиксирану под пећинским бакљама, нуминозну, узвишену, намењену за обреде преласка и гајење јунака и јунакиња.

И тако је кренула обнова. Није да нисмо већ имали искуства или да нисмо били на згодном месту да утичемо на процесе. Још није анализирана капитална улога Факултета драмских уметности у Београду у нашој културној историја, али је посебно била важна у доба детитоизације. Чак и на микроплану: рецимо, катедра драматургије је у јесен 1990. била иницијатор прве организоване продукције српског фантастичког филма у историји, где су потписнику ових редова саборци били студенти других катедри ФДУ: глумац Марко Стојановић, сниматељ Никола Мајдак Мл., продуцент Срђан Михајловић, као и придошлица Небојша Рогић, ликовњак с трунком генијалности, творац специјалних ефеката. Логично је било и да вољени стрип желимо да обновимо.

Већ 1991. и 1992. сви смо ушли у професије везане за медије, уметност и културу, радећи до изнемоглости, паралелно са студирањем, побунама и ратном психозом. (Били су то дани када се бављење уметношћу или политиком сматрало за исту ствар.) Невоља беше што је друштвена/полудржавна стрипска инфраструктура Србије, највећа у Источној Европи, скоро комплетно нестала. Потребне су нам биле тачке окупљања, нове визије, па и нови људи.

И тако су се спонтано створиланова места где је стрип у Београду обнављан. Посредовањем златног Здравка Зупана (1950–2015), Школа стрипа под вођством Владе Весовића и Драгана Савића скромно је успостављана 1992. а тек много касније биће крштена као „Ђорђе Лобачев“, уз благослов Чика–Ђорђа, да би у наше време бити славна установа европског стрипа. Најважнија јавнатачка је тада несумњиво била књижара „Бата“ у Југословенском драмском позоришту, где је било седиште изванредне приватне издавачке куће „Орбис“ Александра Драмићанина, која је много дала српској и југословенској култури када је било најмрачније (објекат је касније спаљен у дивљим и криминалним 1990–им). Драмићанин је 1992. одлучио да уђе у штампу домаће стрипске

ревије *Трон*, да финансира домаће албуме, па чак и теоријске књиге као *Уметност и језик стрипа* великана Жике Богдановића. Ово данас звучи незамисливо, а онда је било чиста фантастика. Нагласимо даје Драмићанин (касније смо схватили— духован човек, не бизнисмен) имао поверење чак и у младе ауторе које му је уредник Драган Савић препоручио — нас који смо имали 22–24 године, и често били дивљи, недовољно социјализовани...

Други пункт је била књижара стрипова „Погледи“ преводиоца и издавача Вељка Никитовића у Сремској улици у Београду, провиђењем тик поред зграда где су још од 1930–их биле редакције најважнијих југословенских издања, а у 1980–им и београдска редакција *YU стрипа* и других издања непрежаљених „Дечјих новина“ из Горњег Милановца (чију смо мисију директно следили, онако како су је поставили Ваљевци Срећко Јовановић и Брана Николић). У књижари су продавани најновији амерички стрипови, упркос санкцијама и ембаргу које је управо Америка преко Уједињених нација увела и на културу, све са забраном увоза књига и плоча.

Треће место од значаја за нашу причу и будућу производњу био је стан потписника ових редова у Алексиначких рудара, иза Старог Меркатора на Новом Београду, где се од октобра 1992. окупљала екипа из уметности, културе, науке, па и неких вештина преживљавања. Ту је било био и место где су се крајем 1992. и ране 1993. спојиле све стрипске екипе у једну: „Београдски круг 2“, тог тренутка на челу са Драгољубом Драганом Савићем и Владимиром Весовићем као уредницима тек успостављеног „Орбиса“, Зоран Туцић и Раде Товладијац у име „Баухауса 7“, и као потпуно нова компонента у српском стрипу, на замисао потписника ових редова — млади сценаристи–драматурзи, студенти Факултета драмских уметности, али већ искусни писци: Петар Грујичић, Владимир Б. Поповић, Ђорђе Милосављевић, потписник итд... Осим писаца сазрело је тада и изванредно цртачко крило наше генерације: Леонид Пилиповић, Антоан Тони Симић, Милан Јовановић, Миролjub Милутиновић, Тони Радев, Жељко Дувњак, Бобан Савић Гето, Бојан Реџић — да поменемо само неке, тад младе, али већ професионалце и ствараоце.

Велики састанак свих стрипских група у пролеће 1993. донео је у дневној соби стана у Алексиначких рудара — тесној да прими све присутне и оволике амбиције — договор

који ће се културни, жанровски, продукциони и стилски правац заједнички узети. Размотрено је пар десетина могућих пројеката, од којих су многи почети одмах, па се чак и појавили исте године. Када се једном буду проучавали списак и судбине присутних, видеће се да ово није била само обнова стрипа већ и драмских и других уметности — самог културног кода. На лепим фотографијама Милинка Стефановића, мајстора и председника Фото савеза Југославије, тај период је заувек фиксиран. У истом простору је, рецимо, основана и продукција „Биљег — балканско и словенско издаваштво“, која је осим, етно музике и електронских библиотека, тада доста дала и српском стрипу, што је неки будући одељак ове тајне повести.

Околности су биле против нас. Све се дешавало у двадесет четири месеца хиперинфлације 1992–1993. (која је на врхунцу износила *2% на сат*). Тада смо време цепали на минуте пролазећи кроз стотине догађаја и доживљаја у данима насиља, несташица, немаштине, превара пирамидалних банака, када су се пензионери плашили да умру, јер им деца неће моћи да поднесу трошкове сахране, и када је пензија износила осам милијарди динара (за шта се могла купити читава ролна тоалет папира). Али ми смо кроз све то ментално и социјално прошли. Преживели. Имали смо стрип, и уметност уопште, као погон и заштитно поље од лудила које је урлало наоколо.

Прве ласте састанка смо дочекали исте године. Са правом стрипском насловницом, *Политикин Забавник* на грегоријански Божић (24. 12. 1993. у бр. 2191) објављује прву епизоду савременог пуστοловног серијала „Краков, Краков“ Ђорђа Милосављевића и Милана Јовановића. Ово је био израз визије уредника Зефирина Грасија да се лист одржи на домаћим материјалима, у чему је учествовала и обнова вољеног „Дикана“, где се Лази Средановићу придружио нови сценариста Слободан Ивков. Напоредно је покушавано да *Забавник* изађе на тржишта Русије и Бугарске, што су ратови, али и санкције и ембарго УН омели.

Стижу фини преваранти

Тада, у егзистенцијалном грчу, нисмо могли знати да та прва ластва није лагала. И да се чуда дешавају. Дошао је 24. јануар 1994. и „Аврамовићев динар“: нов, стабилан, везан за немачку марку у односу 1:1. Народ је, зачудо, поверовао у куповну моћ сопствене

валуте — и издаваштво је могло да се рашири. Таман на време да се у 1994. појаве још два важна пројекта потписана од Милосављевића.

Први је изашао у београдском *Трону*, Драмићаниновом часопису који се у 1500 примерака, на 80–ак страна, могао набавити само у малобројним књижарама. У броју 6, марта 1994, из строгог и важног уводника о начину обнове нашег професионалног стрипа из пера уредника–вође Драгана Савића, а након Абулијевог и Перовићевог делца „У потрази за разулареном ...“ (једном од ретких светских стрипова који је имао више филмских адаптација), појавиле су се прве две епизоде серије „Свиндл“ писца Милосављевића и цртача Милутиновића.

Прва табла је била лажна насловна страна београдске *Политике* од 16. септембра 1939: „Економија или криминал, питање је сад: Банка Дудиња пред колапсом“ идругим занимљивим вестима.¹ Наравно, у паралелној димензији ми данас лако можемо да одемо на сајт Народне библиотеке Србије и погледамо шта је заиста била насловна страна *Политикетог* драматичног месеца у којем је почео Други светски рат. Али не и у нашој димензији.²

Зато смо, пишући овај текст, праве вести из 1939. нашли у конкурентској *Правди*. У тој линији реалности новине суобавестиле наше дедове и прадедове да Немци надиру у тада пољску Галицију да би пресекле Пољацима одступницу, да енглеска краљица даје пример Британцима у тек избилом рату, да подморнички окршаји Немаца и Британаца бесне на штету ових других, уз упозорење у горњем десном углу: „На улици и јавним местима не водите разговоре незгодне по државне и националне интересе.“ Изузетно драматични број *Правде* разблажују ситне људске радости, као што су амерички стрипови „Породица Тарана“ (у надахнутом преводу данас заборављеног Обрада Симића!) и „Гиле и Риле“.

¹ И насловом „Гошћење на првом српском салону иконописа у Зајечару“ што је алузија на Први салон стрипа у Зајечару.

² Али не можемо у нашој димензији, јер кад покушате да читате дигитализовану предратну *Политику*, на сајту Народне библиотеке Србије нађете следеће: „Решењем Привредног суда у Београду број 1.П. 2609/2019 од 09.07.2019. године, а по предлогу Политика Новине и Магазини д.о.о. за одређивање привремене мере, Народној библиотеци Србије наложено да без одлагања уклони са сајта <http://www.digitalna.nb.rs> издања дневног листа *Политика* из периода 1904–1941.“

Одлука сценаристе „Свиндла“ Ђорђа Милосављевића (рођеног у Ивањици 1969, одраслог у Крагујевцу) да кроз главне новине представи не историјску, већ паралелну реалност, свет јунака свог стрипа (односно: свет његових твораца и наше генерације) била је изванредна, много убедљивија него да је дао документарну грађу. Та прва табла је нашем нараштају доносила сто значења, била дискретно манифестна, све са финим нијансама попут вести о снимању филма *Олуја на Балкану* по сценарију Станислава Кракова (ово помињање је и прва рехабилитација у нашем стрипу овог ствараоца, раног стрипара!), са сниматељским радом Михаила Ал. Поповића и у режији Јосипа Новака, и то у Пецкој — сценариста наглашава: *код Лознице*, што је податак од значаја за биографије оба ствараоца.

Наиме, на састанку у Алексиначких рудара, прорадило је и једно од традиционалних језгара српског стрипа, оно које налазимо линији Крагујевац–Ваљево–Лозница. Из традиције лозничког стрипа, живе и здраве још од 1930–их и рада стрипара Жике Митровића, каснијег славног редитеља, појављује се и цртач „Свиндла“ Мирољуб Милутиновић, звани Брада. Рођен је 1962. у лепом лозничком насељу Клупци, а деценијама живи у Београду, где је хидрометеоролошко образовање заменио крајем 1980–их примењеном уметношћу, анимацијом и илустрацијом, а почетком 1990–их истрипом...

Управо је „Свиндл“ био први наш озбиљан сусрет са Брадиним ликовним светом. И за жељне читаоце остао је упечатљив. Ход кроз ликовне просторе овог стрипа, прављеног мудро и zgodно за мали формат *Трона*, за нас је значио фину музику, озрачје у нијансама познато нашој генерацији. Био је то свет који је драмски и ликовно подразумевао и Кена Паркера и Торпеда и Алана Форда, и све оно што је тада ваљало у нашим стрипским напоредним животима.

Али био је и потпуно српски стрип, из наше културе изникао, од „теме и идеје“, преко начина приповедања, културних знакова, коришћења језика и писма, све до референци на модерне геополитичке ломове, преврате–устанке и економску кризу око нас (са посебним освртом на пирамидалне шеме тадашњих приватних банака и штедионица — пре свих „Дафимента“ и „Југоскандика“).

Дивни ли су то наслови били, као у епизодама серијализованих филмских хитова 1930–их: „Машинке и лилихипи“ (*Трон*, бр. 6), „Најтраженија лица београдског подземља“

(6), „Сваки воз иде ка граници...“ (7), „...али не стиже баш сваки“ (8) и „Круг михољског лета“ (9)! У мраку тада накупљеном око наших живота, који је и суштину уметности тамо загазио, овај стрип је засветлео као читљив и љубак, добре и топле ликовне стилизације, изванредно кадриран. Лако је било везати се и за јунаке — Ивана „Свиндла“ (обратите пажњу да није *швиндл* — јер је и његов надимак сведочио о дегерманизацији и добровољној американизацији српске предратне, али и савремене културе), Бориса (Карлова) и наравно — деликатну, помало лолитасту Бебану.

За разлику од маниризма многих цртача, код Браде је сваки лик био потпуно другачији, носио је физиогномски своју судбину, из личног карактера стварану. Чак су и сваки амбијент и доба дана били другачији. *То је било то!* Забавно и добро испричано, гротескно и стилизовано, али сликовито и уверљиво, са љубављу према сваког детаљу да осећате као да сте били тамо. По утиску нас—читалаца, са разлогом се појавило уз стрипове најјаче светске селекције: Мебијуса, Кјуберга, Била Вотерсона...

Све је ово одмах примећено и у иностранству, нама блиском. У листовима које смо правили за српску дијаспору широм Аустралије, Канаде и Сједињених Америчких Држава држали смо читаоце обавештеним о развоју новог српског стрипа. И десило се да је „Свиндла“ преко аустралијског недељника *Српска слога* — *Sloga Weekly* читало десетине хиљада читалаца. Много више него у Србији, где је *Трон* био мањег тиража и искључиво књижевна роба.

Вредност „Свиндла“ за историју културе јесте што је вратио слику Краљевине Југославије на љубак и живописан начин. Васкрсао се у јавном културном памћењу онај миље за којим смо од детињства жудели, у време СФРЈ која је (нисмо тада знали) затирала сваку смислену успомену на Краљевину Србију или Југославију. У корену многих феномена данашње поп—културе у Србији лежи „Свиндлов“ модел и поука.

Али ту није био крај, ишли смо дубље, не тражећи само националну историју, већ и васкрсавање наше цивилизације. И ту се појављује стрип најављен у огласима као „Први домаћи стрип албум у овој деценији [подтекст је био 'ратној и лудој', прим З. С.] у издању Орбиса — *Калокагартти* сценаристе Ђорђа Милосављевића и цртача Милана Јовановића“. Смештен у време Јустинијана (за неке: Управде), у Византију и Евроазију 6. века, и овај подухват је био манифестни за оно шта смо желели да поручимо свету.

Напоредно је Ђорђе са Еугеном Славиком радио мрачну фантазијску серију „Поноћни кабаре“ (изашла само прича „Оклоп“, *Трон*, бр. 7, јун 1994), а затим и вишеструко објављивану серију са Тонијем Радевом „Макс Дебрис: Исповести правог кривотворитеља“ (у часопису од 2000, албуму 2001, и даље), којој је допринео и сценариста Марко Стојановић.

И у овом, и у свим другим случајевима, лични стрипски свет нашег нараштаја је професионално бритко успостављен између 1993. и 1995. године.

Одраз веће културе

Али нисмо као круг заборавили ни интересе других стрипских ниша. Још 1993. смо заобишли санкције УН на културу и почели смо преко уредника Бориса Баћића да снабдевамо љубљански фанзин, касније магазин *Стрипбургер* стриповима наших алтернативних уметника. Тамошња појава Александра Зографа, тада мале Лоле Милошев или Бојана Речића била је почетак групног таласа и светског феномена нашег алтернативног стрипа. На оснивачком скупу Балканске културе мреже у Солуну 1995. представили смо целом Балкану историју српског стрипа изложбом у избору Слободана Ивкова. А врхунац је било оснивање Салона стрипа у Студентском културном центру у Крагујевцу 1994. по идеји Ђорђа Милосављевића, планираног да се прошири на установу у којој смо тада свакодневно сарађивали, у СКЦ-у у Београду 1996. — и то доласком Мебијуса, али и Брајена Боланда, аутора „Надзирача“. Ту намеру је спречила изборна криза и полуреволуција 1996–1997, али је Влада Весовић обновио Салон 2000–их, који и данас постоји, иако са неким другим људима, из других професија.

Нашој мисији и ефикасности је доста допринело што смо скоро сви били и новинари (неки и школовани за то, из гимназије), нешто из нужде, динар зарађујући, а нешто из потребе за утицајем. Писали смо и уређивали од политике преко културе до спорта, за публику у Југославији, али и поменутој Аустралији или Америци.

Но, стрип је био само део нечега већег, важан, али не целина. Општа културна мисија нам је била битна колико и лично уметничко или медијско стварање. И данас је импресиван духовни и интелектуални дијапазон тежњи једне генерације, лепо одражен преко часописа за савремену културу *Етерна* ком је Ђорђе Милосављевић дао геном као

главни и одговорни уредник у првим бројевима (осам бројева 1994–2000) или у славној *Књижевnoj речи* у којој смо такође били од 1994, а многи скоро до краја листа, почетком транзиционих и поразних 2000–их.

Исти круг–нараштај је засновао наше електронско издаваштво кроз електронско издање часописа *Књижевна реч*, 1994, преко ББС–ова (дакле, пре појаве World Wide Web 1995), а одмах затим и електронске библиотеке. Обратили смо се публици и ван кругова техничких магова, па је неких година управо Ђорђева контроверзна драма *Гола Вера* постала најчитанија српска драма на Интернету, на једној од првих е–библиотека у Европи, па и свету: „Пројекат Растко“ је 1997. био библиотека српске културе, а ускоро и међународна културна мрежа. Обнова музичке сцене, не само рокенрола, већ и оне архајске музике се дешавала напоредо. Много се ту анегдота може наћи о мешању културних кругова, али рецимо да је данас славно име world и алтернативне музике Светлана Спајић, која наступа у Музеју модерне уметности у Њујорку и сарађује са Марином Абрамовић и Робертом Вилсоном, била од почетка органски везана за овај круг — као преводилац на енглески рекламних материјала нашег стрипа.

Уметност филма је сматрана као друштвени врхунац и главни циљ да би се остварио трајни утицај. И ту је Ђорђе Милосављевић одлучно одиграо. Учествовао је 1993. и 1994. као драматург и сценариста на студентским филмовима редитеља Олега Јекнића, још једног од очева оснивача нашег данашњег филмског сензибилитета. Први је био кратки филм „En passant — Игра пиона“ (1993), филмска адаптација кратког стрипа великана стрипске уметности Игора Кордеја и Мирка Илића — приче о полицијској држави и антиутопији (снимане све са правим униформама тадашње српске полиције!). Други је био запажени оливер–стоуновски кратки филм о патологији наше криминализоване стварности „Беспризори“ (1996).

На тој тачки је Милосављевић заокружио свој свет. Следећа степеница је била улога професионалног сценаристе дугометражног играног омнибуса *Пакет аранжман* (1996), а затим и редитеља филма *Точкови* (1999). Тиме је, уз све фриленсерске авантуре или данас професуре, и званично почела каријера једног од најзапаженијих сценариста и филмских стваралаца у историји српског и југословенског филма, добитника 50–ак важнијих награда.

Излазак у белосветску арену

„Свиндл“ Ђорђа и Браде, као први стрип наше генерације који је допро до света, макар кроз српску дијаспору, био је назнака читавог таласа нашег присуства почетог крајем 1990–их.

Наставило се албумом *Трећи аргумент* по Милораду Павићу Зорана Туцића и потписника ових редова у америчком *Хеви Метал Магазину* (1999-2001), да би данас више десетина колега из нашег наштаја радило за главно европско средиште, у Француској, или у другим највећим стрипским културама.

И Милосављевић је деловао као француски стрипски сценариста, пре свега кроз фантастичку серију „L'Empire de la raison“ коју је цртао наш угледни стрипар Тибериу Бека у три епизоде (*L'instinct*, 2005; *La volonté*, 2006; *La discipline*, 2007), а затим кроз повратак Макса Дебриса са Радевоми Стојановићем, овог пута за страну публику у облику колорног албума: *Max Débris confession d'un véritable faussaire* (2017).

Његов сарадник Милан Јовановић је са истакнутим хрваћанским и светским сценаристом Дарком Мацаном дао убрзо и драгуљ–серију „La Bête noire“ (2001–2004) за коју смо својевремено рекли да је резиме претходних епоха, али и објава будућности — како ће у 21. веку изгледати уметност Стрипославије, државе несuverене али довољно материјалне и ментално реалне. Данас је Јовановић угледни галски аутор, са много пројеката познатих и нашој публици: „Secrets – Le serpent sous la glace“ (2004–2006), „Jason Brice“ (2008–2010), „Ars Magna“ (2012–2015), „Carthago“ (2013–2016), „L'Ombre d'antan“ (2018), али и — небу хвала — и „La Bête noire“ (2018).

И ликовни творац „Свиндла“ Мирољуб Милутиновић Брада изградио је блистав професионални статус, двоструким путевима ходећи. Поред илустровања за наше највеће издаваче и сродних послова, остварио је у 21. веку и француски део свог опуса. С писцем Франком Жиродуом је у четири приче урадио запажену стрипску серију „L'Expert“ (2003–2014), која је оцењена у Француској као “Чудесно истраживање између прошлости и данашњице, мешајући религију, уметност, фантазију и напетост“. Са славним Жаном–Пјером Пекоом урадио је два албума из серије „Lignes de front“ (не мешати са истоименом српском едицијом), где прва прича отвара серију упознавањем са протагонистима, под печатом песме „Лили Марлен“, а затим и повешћу о једном од ретких славних француских

тренутака почетком Другог светског рата: вишеструком заузимању арденског села Стон 1940. (*Stonne*, 2014); други албум је о отпору бригаде Слободних Француза у либијској пустињи, против Италијана и Ромелових Немаца (*Bir Hakeim*, 2015). Са Жаком Мазоом урадио је албум *La Druzina* (2015), мелодраму у Великом рату, за нас занимљиву као ретку стрипску причу где се помиње сибирска одисеја Чехо–словачке легије, армије без земље, а нама блиске савезнице Беле руске армијеи Српске војске.

Сваки уметник је, видимо, своје светове направио и постварио, што је равно научној фантастици кад се сетимо одакле се кренуло.

Јунаци сопственог стрипа

После добре историјске драме, најслађи део гледаоцима пуним адреналина јесте када са одјавне шпике сазнају где је који јунак отишао и шта је лепо створио и скућио, како су га силе небеске за храброст помиловале и наградиле.

У нашем генерацијском случају много је јунака и победника. Али због обима, разноврсности и значаја — рад ове генерације се може тумачити и као тријумф једне културе, једне идеје, допринос нараштаја народној и човечанској заједници. Српски жанровски, фантастички филмови и серије или они на традиционалне теме данас су најтраженија медијска роба, бивајући мотор читаве индустрије забаве на просторима некадашње Југославије. Српска компонента је јасна у француском и светском стрипу. Прозна фантастика, музика, илустрација и друге уметности најавиле су одавно овај културни код, развијајући га и даље, видљиво се издвајајући и на међународном плану.

Ако се сетимо хладног пролећа 1993. и ондашњих визија стварања нечега из ничега, видимо да је сваки део стратегије некадашњих студената–јуноша и предања њихових старијих победио, постао је канон. Истина, не увек од својих директних твораца или најбољих стручњака, већ понекад из треће руке и не идеално, али свакако утицајно.

Но, и творци првобитног концепта су присутни, у најбољим стваралачким годинама. Тек ћемо једни друге изненадити.

Ова прича је поучна и због данашњих двадесетогодишњака. Док слушају свог професора драматургије Ђорђа Милосављевића или његове врстике, студенти Факултета драмских уметности и других школа треба да схвате да је импресивни списак остварених

дела ових уметника–педагога почео мајушним тренутком када се пре три деценије у ондашњим студентима, Надахнуће спојило са Одлуком. И без застајања, без дилеме оваплотило је Смисао и дало ново тумачење корена и изданака. Показали смо да ми одлучујемо до које мере ћемо своју, а не туђу, звезду пратити.

Но, ни то није све. У духовитом културном преокрету, данашње проучавање архива показује да смо као генерација раних 1990–их овим спајањем стрипа и филма са дубинским културним интересима матичне културе, али и авангарде, нагонски учинили (у сваком детаљу) исто што су наши, далеко већи, духовни преци учинили: након Првог светског рата Станислав Винавер, Станислав Краков, Бошко Токин, Милутин Игњачевић, брачни пар Иван и Јелена Зрнић, Војин М. Ђорђевић, Бранко Видић, Ђорђе Лобачев... а након Другог рата опет Винавер и Лобачев, али и Војислав Нановић, Жика Митровић и многи други, све до данас.

*

А Свиндл? Издржао је пробу времена, сваки део људскости, љупкости и финих по(р)ука је очувао. Ушао је наш непретенциозни шармантни стрип — уз Ђорђево „Калокагарте“ и „Макса Дебриса“ — међу најзапаженије стрипове 20. века у критичком лексикону *Стрипови које смо волели: избор стрипова и стваралаца са простора бивше Југославије у XX веку*, као, уосталом, и скоро све важније што су Брада, Милан и Тони тада урадили.

Осим што је добро остарио, овај стрип је дао и један трајнији свет — породивши сада и телевизијску серију „Швиндлери“, за коју смо знатижељни колико је изворни геном свог стрипског претка развила и мутирала. Да ли ћемо бити усхићени? Демантовани у очекивањима? Измењени? Видећемо. Живот још ником није дао гаранције. Овом потписнику је, опет, важно да један урођени дух, вертикала наше културе и простора наставља да се развија, јер ће на шпици ТВ серије, осим других угледних, бити и име младог редитеља Немање Ђеранића (кадра са ФДУ), чији дугометражни филм о постапокалиптичном Балкану *Воља синовљева* чекамо као да смо га сами 1990. сањали и снимали.

*

Али, где је крај приче из стрипа? — питали сте ауторе. *Шта је било после, ви, преваранти!?* Тек сада — након четврт столећа! — добијамо крај авантура Ивана „Свиндла“ из Пецке. Истина, све је у финалу испало још занимљивије но што смо мислили. Али и то нам је дато мангупски, у илустрованој прози.

Но, најслађе је преварити преваранта. Ми сада поручујемо ауторима да се више неће извући. Овим стрипским албумом су се на папиру обавезали, обећање и гаранцију дали — да баш ову причу–метафору наших живота видимо остварену. На филму или у стрипу.

Па видите шта ћете. Чик се сад ишчупајте, мангупи.

У Сремском Београду 21. 11. 2019.

О тисцу: Зоран Стефановић је рођен у Лозници 1969. Дипломирани драматург, међународни културни активиста, историчар културе.

Извори

- Милосављевић, Ђорђе и Милан Јовановић. „Краков, Краков“ (епизода), *Политикин Забавник*, бр. 2191, Београд, 24. 12. 1993.
- Милосављевић, Ђорђе и Мирољуб Милутиновић — Брада. „Свиндл“ (серија), *Трон*, „Орбис“ — „Бата“, Београд.
 - „Машинке и лилихипи“, бр. 6, март 1994.
 - „Најтраженија лица београдског подземља“, бр. 6, март 1994.
 - „Сваки воз иде ка граници...“, бр. 7, јул 1994.
 - „...али не стиже баш сваки“, бр. 8, децембар 1994.
 - „Круг михољског лета“, бр. 9, јун 1995.
- Милосављевић, Ђорђе и Еуген Славик. „Поноћни кабаре: Оклоп“ (епизода), *Трон*, бр. 7, Београд, јул 1994.
- Милосављевић, Ђорђе и Милан Јовановић. *Калочагарт* (црно–бели албум), „Орбис“ — „Бата“, Београд, 1994.

- Милосављевић, Ђорђе и Тони Радев. „Макс Дебрис: Исповести правог кривотворитеља“, *Бумеранг*, Суботица, 2000. (вишеструко прештампавано у магацинима и албумима у Србији и Француској)
- Милосављевић, Ђорђе и Милан Јовановић. „Калокагати“ (серијализована два албума, у боји, први је темељно прерађен), *Политикин Забавник*, Београд,
 - „Ветар у пурпурна једра“, I део, бр. 2612, 1. 3. 2002.
 - „Ветар у пурпурна једра“, II део, бр. 2613, 8. 3. 2002.
 - „Ветар у пурпурна једра“, III део, бр. 2614, 15. 3. 2002.
 - „Ветар у пурпурна једра“, IV део, бр. 2615, 22. 3. 2002.
 - Даље на исток“, I део, бр. 2649, 15. 11. 2002.
 - Даље на исток“, II део, бр. 2650, 22. 11. 2002.
 - Даље на исток“, III део, бр. 2651, 29. 11. 2002.
- Милосављевић, Ђорђе. „Белешке из Цариграда, 529 године: Уз нови 'Забавников' стрип 'Калокагати'“ (чланак), *Политикин Забавник*, бр. 2612, Београд, 1. 3. 2002, стр. 32–33.
- Јовановић, Милан. „Kalokagarti“, на званичном сајту аутора, 2018. (Чланак на француском. Исповест са аспекта цртача. Нарочито је занимљиво сведочење о томе како је сценаристички настао други албум и како је пројекат утицао на каријеру.)
<https://pictogramax.wordpress.com/kalokagarti/>
- Milosavljevic, Djordje & Tiberu [Тибериу Бека]. „L'Empire de la raison“ (серија), „Zenda“, Француска.
 - L'instinct, 2005.
 - La volonté, 2006.
 - La discipline, 2007.

Литература

- Аноним. „Калокагати у 'Забавнику'“, *Време*, бр. 583, Београд, 7. март 2002.
- Бакић, Илија. „Арт 9 ('Уметност и језик стрипа Жика Богдановић'; 'Калокагати' Ђорђе Милосављевић и Милан Јовановић, издавач ИП 'Орбис', 1994.), *Дневник*, Нови Сад, 1994.
<http://ilijada.blogspot.com/2012/10/art-9-umetnost-i-jezik-stripa-zika.html>

- Бакић, Илија. „Нова потврда квалитета (Стрип магазин 'Трон' бр. 6, издавач 'Орбис' Београд, 1994.)“, *Дневник*, 1994.
<http://ilijada.blogspot.com/2012/12/nova-potvrda-kvaliteta-strip-magazin.html>
- Бакић, Илија. „Стари и нови циклуси (Стрип магазин 'Трон' бр. 7, издавач 'Орбис', Београд, 1994.)“, *Дневник*, 1994.
<http://ilijada.blogspot.com/2012/12/stari-i-novi-ciklusi-strip-magazin-tron.html>
- Вељковић, Иван. „Византијско црно–бело“, *Показивач*, 21. јун 2015,
<http://www.pokazivac.com/vizantijsko-crno-belo/>
- Драгинчић, Славко и Здравко Зупан. *Историја југословенског стрипа I*, „Форум – Маркетпринт“, Нови Сад, 1986.
- Зупан, Здравко. *Век стрипа у Србији*, Културни центар — Галерија савремене уметности, Панчево, 2007.
- Ивков, Слободан. *60 година домаћег стрипа у Србији*, Галерија „Ликовни сусрет“, Суботица, 1995.
- Павковић, Васа. *Наш слатки стрип*, „Народна књига“ – „Алфа“, Београд, 2003. Од посебне важности су чланци: „Милосављевић/Јовановић: *Калокагарт*“, стр. 86–88; „Трон, Мегатрон, Стрипер“, стр. 152–154.
- Ристић, Јован и Драган Јовићевић. *Изгубљени светови српског филма фантастике*, Филмски центар Србије, Београд, 2015. (са друге стране на енглеском)
- Стефановић, Зоран. „Европски стандард: парадоксално и упркос санкцијама, српски стрип је на прагу креативне и издавачке ренесансе“, *Српска слога — Sloga Weekly*, Колингсвуд, Аустралија, 1993.
- Стефановић, Зоран. (1994) „Шарм дорћолских авантуриста (‘Краков, Краков’ Ђорђа Милосављевића и Милана Јовановића)“, *Српска слога — Sloga Weekly*, Колингсвуд, Аустралија, 13.1.1994. (помиње се „Свиндл“ и Мирољуб Милутиновић — Брада)
- Стефановић, Зоран. „Ветар у пурпурна једра (о новом таласу српског стрипа)“, *Српска слога — Sloga Weekly*, Колингсвуд, Аустралија, 1994.
- Stefanović, Zoran. „Slots on the mask: Serbian comic art 1991–1994“, *Signed by War • Getekend door de oorlog*, edited by Momir Stošić, Гронинген, Холандија, 1994.
- Стефановић, Зоран. „Први салон домаћег стрипа, Крагујевац, 2–9. фебруара 1994.“, *Књижевна реч*, Београд, Србија, бр. 454–455, 10.2.1995, стр. 20.

- Стефановић, Зоран. „Вануметничке патње српског стрипа“, Излагање са округлог стола на отварању изложбе „60 година стрипа у Србији“, галерија Ликовни сусрет, Суботица, 28. фебруар 1995.
- Стефановић, Зоран. „У потрази са папирним Холивудом“, (у) Антанасијевић, Ирина, Ранка Рађеновић, Здравко Зупан и Зоран Стефановић. *Руски стрип Краљевине Југославије*, Каталог изложбе у Дому руског заграничја Александра Солжењицина у Москви, Друштво за очување наслеђа руске емиграције Архив „Алтера“, Београд–Москва, 2018, стр 243–244. Такође: руска верзија „В поискaх бумажног Голливуда“, стр. 239–241.
- Тамбурић, Живојин, Здравко Зупан и Зоран Стефановић (2011) *Стрипови које смо волели: избор стрипова и стваралаца са простора бивше Југославије у XX веку* (критички лексикон), „Омнибус“, Београд, 2011. (српски и енглески)
- Туцаков, Аница. *Стрип у Србији 1975–1995*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2000.